

Кузги буғдой навларининг мақбул экиш муддатлари ва суғориш тартибларини ҳамда маъданли ўғитнинг тавсия қилинган йиллик меъёрини белгилаш

Иззатбек Абдухалил ўғли Ураимов
Андижон қишлоқ хўжалиги ва агротехнологиялар институти

Аннотация: Мақолада кузги буғдойнинг “Бардош” ва “Васса” навларни маъданли ўғитлар билан озиқлантириш меъёри ва суғориш тартибини белгилаш учун изланишлар натижалари асосидаги таҳлил материаллар кўрсатилган.

Калит сўзлар: озиқлантириш, суғориш нормаси, кузги буғдой, экиш, тушлаш, бошоқлаш, сизот сувлари, чекланган дала нам сифими, ўтлоқи бўз тупроқ, агротехникаси

Determining optimal planting dates and irrigation regimes for winter wheat varieties and the recommended annual rate of mineral fertilizer

Izzatbek Abdukhalil oglu Uraimov
Andijan Institute of Agriculture and Agrotechnologies

Abstract: The article presents the water balance of the “Bardosh” and “Vassa” varieties of the autumn sort planted after the fall, the norm of feeding and watering order. Analysis materials based on the results of research conducted on the lands of the learning-experimental farm are shown in order to determine the norm of feeding and irrigation procedures of the very early ripening varieties of autumn Willow. The data obtained were analyzed and recommendations were made for the extreme early ripening varieties of autumn Willow.

Keywords: top dressing, irrigation rate, autumn, planting, brine, limited field moisture capacity, meadow burrow soil, agricultural machinery

Дунё бўйича бугунги кунда буғдой 220,7 млн. гектар майдонга экилиб йилига 781 миллион тоннани ташкил этади, ўртача дон ҳосили гектарига 31,3 центнерни ташкил қилади. Бутун дунё бўйлаб аҳоли жон бошига буғдойдан фойдаланиш кўрсаткичи йилига 64.7 кг ни ташкил этади. Халқаро қишлоқ хўжалик ва озиқ-овқат тармоқлари, иқтисодий ҳамкорлик ва ривожланиш тармоқлари маълумотларига кўра, 2024 йилда 800 млн тоннага яқин буғдой

дони етиштириш кўзда тутилган бўлиб, кейинги ўн йилликда бу кўрсаткич аҳоли сони ўсиши билан бирга дон ва дон маҳсулотларига бўлган талабини қондириш учун 6.6% га яъни, 59.8 млн. тоннага яқин етиштириш кўзда тутилган.

Дунёнинг қишлоқ хўжалиги амалиётида ер майдонининг чекланганлиги ҳисобга олиниб, экинлардан юқори ва сифатли ҳосил етиштиришда интенсив технологиялар асосида соҳани ривожлантириш, экиш муддатларини тўғри белгилаш, тупроқ намлиги ва маъданли ўғитлардан самарали фойдаланиш йўллари ишлаб чиқиш орқали келгусида озиқ-овқат тақчиллигини олдини олишга қаратилган.

Шу сабабли ҳар бир тупроқ-иқлим шароитлари учун шу жумладан Андижон вилояти ўтлоқи аллювиал тупроқлари шароитида экилаётган кузги буғдой навларининг мақбул экиш муддатлари ва суғориш тартибларини белгилаш ҳамда маъданли ўғитнинг тавсия қилинган йиллик меъёрини ривожланиш давларида турли меъёрларга бўлиб қўллашнинг самарадорлигини ошириш бўйича олиб бориладиган илмий тадқиқотлар долзарб ҳисобланади.

Республикамизда кейинги йилларда суғориладиган ерларда ҳар бир тупроқ иқлим шароитларидан келиб чиққан ҳолда кузги буғдойни экиш муддати, суғориш тартиби ва маъдан ўғитларни унинг ривожланиш даврида ридида қўллаш ва меъёрларини ишлаб чиқиш орқали юқори рентабелликка эга бўлган барқарор мўл ҳосил олиш, озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш, агротехник тадбирларни ўз вақтида амалга оширишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Кейинги йилларда иқлимнинг кескин ўзгариши дон ҳосили етиштиришда қатор ноқулайликларни келтириб чиқармоқда. Шунинг учун, мавсумий суғориш меъёри, суғориш муддатлари ҳар бир экиннинг сув истъмолига асосан, табиий ва иқлим шароитларига боғланган ҳолда олиб борилади.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-2030 йилларга мўлжалланган «Ўзбекистон - 2030» стратегияси «сув ресурсларини тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш» тўғрисидаги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасига интенсив усулларни, энг аввало маҳаллий тупроқ-иқлим

Шунинг учун дунё қишлоқ хўжалигида сув тақчиллиги шароитида экинларни илмий асосланган суғориш тартибларига амал қилиш бугунги кунда экинлар ҳосилдорлигини ортиши ва унинг сифатига ижобий таъсирини кўрсатмоқда.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023-2030 йилларга мўлжалланган «Ўзбекистон - 2030» стратегияси «сув ресурсларини тежаш ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш» тўғрисидаги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш соҳасига интенсив усулларни, энг аввало маҳаллий тупроқ-иқлим

шароитларга мослашган қишлоқ хўжалиги экинларининг бошоқли дон экиладиган майдонларда замонавий агротехнологияларни жорий этиш, айниқса ғаллачиликни ривожлантиришга алоҳида эътибор қаратилган. Шунингдек, кузги буғдой навларидан барқарор юқори ҳосил олишда суғориш тартибларига боғлиқ ҳолда унинг ривожланиш даврларида суғориш тартибини ўрганиш ҳамда ишлаб чиқаришга кенг жорий этиш бўйича илмий изланишлар муҳим аҳамиятга эга. Андижон вилояти шароитида суғориладиган ҳар бир гектар ер майдонидан унумли фойдаланиш имкониятини беради ҳамда самарали фойдаланишни тақозо этади. Хусусан, кузги буғдой ҳосили йиғиштириб олинган ер майдонларига такрорий экин сифатида 30 дан ортиқ экин турларини экиб, улардан дон, чорва учун тўйимли озуқа етиштириш мумкин.

Бундан ташқари такрорий экинлар тупроқ унумдорлигини яхшилаши ҳисобига, улардан кейин етиштириладиган экинлар ҳосилдорлиги ва сифатини оширади.

“Андижон вилояти Агрокимё хизмати лабораторияси” да ўтказилган кимёвий таҳлиллар натижасига қараганда, биз дала тажрибаси ўтказган тупроқдаги гумус миқдори ҳам унчалик кўп эмаслиги кузатилди.

Суғориладиган ўтлоқи аллювиал тупроқларда ўртача гумуснинг миқдори 0,6-0,8, азот 0,019, фосфор – 0,07, калий – 2,2 фоиз атрофида бўлади. Механик таркиби жиҳатидан енгил қаватли, ҳар хил шўрланган тупроқларда гумус ва умумий азот, фосфор ва калийнинг миқдори юқорида кўрсатилгандан у ёки бу томонга қисман ўзгариши мумкин. Суғориладиган деҳқончиликда ўғитлар тўғри қўлланилса, ҳосилдорлик 40 фоиздан 70 фоизгача ошади. Кузги буғдой учун ўғитлар ҳосилдорликни, шунингдек, дон сифатини кескин оширади. Қишлоқ хўжалиги институтида суғориладиган ерларда ўтказилган тажрибаларда кузги буғдой ҳосилдорлиги гектарига 28,3 центнердан 51,9 центнерга кўтарилди.

Гумуснинг умумий миқдори тупроқ ҳайдов қатламида 0,93-1,02 фоизга тенг бўлган бўлса, қуйи қатламларга томон камайиб бориш тенденцияси кузатилди. Гумус миқдори кескин камайди ва у (62-89 см. қатламда) 0,20 фоизни ташкил қилди. Умумий азот, фосфор ва калий озикалари миқдори бўйича ҳам ушбу қонуният қайд этилди. Ҳайдов қатламида азот ва фосфор миқдори мос равишда 0,081-0,063 ва 0,154-0,142 фоизга тенг бўлди. Шунинг таъкидлаш лозимки, умумий (ялпи) калий миқдори бўйича эса бироз ўзгача кўриниш кузатилди, яъни калий миқдорининг горизонтлар бўйича камайиши тенденцияси кескин бўлмади. Озиқ моддаларнинг ўсимликлар томонидан осон ўзлаштириладиган қисмида ҳам юқоридагидек ҳолат кузатилди. Тупроқнинг 0-10 см. қатламида нитрат азоти 18,2 мг/кг бўлган бўлса, 10-28 см.да унинг миқдори 10,5 мг/кг., 62-89 см. чуқурликда эса бор-йўғи 2,3 мг/кг нитрат азоти

аниқланди. Ҳаракатчан фосфор ва алмашинувчи калийда ҳам шунга ўхшаш ҳолат кузатилди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Хасанова Ф.М., Қорабоев И. Кузги бугдой экишда минимал технологияни экиш меъёрлари ва ҳосилдорликка таъсири // Ўзбекистон республикаси кишлоқ хўжалигида сув ва ресурс тежовчи агротехнологиялар. Халқаро илмий-амалий конференция маърузалари асосидаги мақолалар тўплами. –Тошкент, 2008. -Б. 331.

2. Кадиров Р.Н. Пути усовершенствования расчета режима орошения озимой пшеницы в Узбекистане. Актуальные научные исследования в современном мире. Ж. Украина-2019. №10. С.41-43

3. Кадиров Р.Н. Влияние режима орошения на урожайность озимой пшеницы. Актуальные научные исследования в современном мире. Ж. Украина-2019. №10. С.36-40.

4. Исашов, А., Мирфозилов, Н. А., & Абдулхақов, Ф. Х. (2021). ВОЗДЕЛЫВАНИЕ КАРТОФЕЛЯ ПРИ РАЗНЫХ СПОСОБАХ ПОЛИВА. Universum: технические науки, (12-2 (93)), 37-41. <https://cyberleninka.ru/article/n/vozdelyvanie-kartofelya-pri-raznyh-sposobah-poliva>

5. Исашев, А., & Мамаджанова, Н. (2018). Тажриба даласининг сувистеъмоли. Agroilm. Тошкент,(4), 54. https://scholar.google.com/scholar?cluster=12468061164093245399&hl=ru&as_sdt=2005&scioldt=0,5

6. Исашов, А., Махмудов, Д., & Қамбаров, Ш. (2022). ХАЙДОВДАН КЕЙИНГИ ЧУҚУР ЮМШАТИШ АГРОТЕХНИКАСИ БИЛАН ТОМЧИЛАТИБ СУҒОРИШ УСУЛИНИ ҚЎЛЛАШНИНГ ТУПРОҚ ҲАЖМ МАССАСИГА ТАЪСИРИ. International scientific journal of Biruni, 1(1), 22-27. <https://cyberleninka.ru/article/n/haydovdan-keyingi-chu-ur-yumshatish-agrotehnikasi-bilan-tomchilatib-su-orish-usulini-llashning-tuproq-azhm-massasiga-tasiri>

7. Исашов, А., Аманов, Б. Т., Обидов, И. А., & Сидиков, Б. С. (2015). ПРИМЕНЕНИЕ ВНУТРИПОЧВЕННОГО ОРОШЕНИЯ В УСЛОВИЯХ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ. Российский электронный научный журнал.–2015, 1, 175-179. https://journal.bsau.ru/archive/renj_1_2015.pdf#page=175

8. Саидходжаева, Д. А., Саттиев, Ю., & Ишонкулов, З. (2020). Application of modern innovative technologies in the regulation of water consumption and calculation of single-walled hydraulic structures. Актуальные научные исследования в современном мире, (2-2), 80-85. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42781156>

9. Yunusbek, S., & Rakhmatillo, S. (2022). THE ROLE OF GEODESY WORK IN THE DESIGN OF PUMP STATIONS. *Universum: технические науки*, (4-11 (97)), 48-50. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-of-geodesy-work-in-the-design-of-pump-stations>

10. Rakhmatillo, S., & Yunusbek, S. (2022). ANALYSIS OF STUDIES ON THE WATER SUPPLY DEPARTMENT OF IRRIGATION PUMPING STATIONS. *Universum: технические науки*, (4-12 (97)), 33-34. <https://cyberleninka.ru/article/n/analysis-of-studies-on-the-water-supply-department-of-irrigation-pumping-stations>

11. Hakimov, A., Karabaev, A., & Sabitov, A. (2023, March). Substantiation of reclamation regimes of irrigated lands in the saz zone of the Fergana Valley. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 2612, No. 1). AIP Publishing. <https://pubs.aip.org/aip/acp/article-abstract/2612/1/020036/2879794>

12. Hakimov, A., Karabayev, A. N., & Uljayev, F. (2022, December). Soil water-salt regime as a factor in improving the reclamation state of irrigated lands. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 1112, No. 1, p. 012140). IOP Publishing. <https://iopscience.iop.org/article/10.1088/1755-1315/1112/1/012140/meta>

13. Dilmrod, X., Raxmatillo, S., Ferubek, A., & Yunusbek, S. (2021). IMPROVING THE OPERATION RELIABILITY OF THE COMPLEX OF CONSTRUCTIONS OF THE KUYGANOR HYDRAULIC UNIT. *Universum: технические науки*, (10-5 (91)), 52-55. <https://cyberleninka.ru/article/n/improving-the-operation-reliability-of-the-complex-of-constructions-of-the-kuyganor-hydraulic-unit>

14. Карабаев, А. Н., & Сабитов, А. У. (2021). МУРАККАБ РЕЛЬЕФЛИ ЕРЛАРДА РЕСУРСТЕЖАМКОР СУҒОРИШ ТЕХНИКАСИ ВА ТЕХНОЛОГИЯСИНИНГ ҚЎЛЛАШ АСОСЛАРИ. *Academic research in educational sciences*, 2(11), 145-149. https://ares.uz/storage/app/media/2021/Vol_2_No_11/145-149.pdf

15. Sabitov, A. U., Karabaev, A. N., Khakimov, A. K., & Norkuziev, A. (2020). Non-traditional irrigation of terraced adyr slopes in the conditions of the fergana valley. *Palarch's Journal Of Archaeology Of Egypt/Egyptology*, 17(6). https://scholar.google.com/scholar?cluster=1071472445720609115&hl=ru&as_sdt=2005&scioldt=0,5

16. Сабитов, А. У., Карабаев, А. Н., & Тургунова, Р. Техника и технология полива на террасированных склонах земель. НАУКОВІ ЗАСАДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА SCIENTIFIC BASIS TO RAISE AGRICULTURAL

PRODUCTION EFFECTIVENESS НАУЧНЫЕ ОСНОВЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ

17. Хожиматов, А., Хакимов, А., Хусанов, D. D., & Abdulhaqov, F. X. (2019). Monitoring the operation of vertical drainage during reclamation of irrigated lands. Актуальные научные исследования в современном мире, (12-2), 136-139. <https://elibrary.ru/item.asp?id=42489774>

18. Хакимов, А., & Карабаев, А. Н. (2021). ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ПОЧВ САЗОВОЙ ЗОНЫ В ЕСТЕСТВЕННЫХ УСЛОВИЯХ. Universum: технические науки, (11-2 (92)), 72-75. <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-formirovaniya-pochv-sazovoy-zony-v-estestvennyh-usloviyah>